

MARMARA DENİZİ ÇEVRESİNDE 1950-1990 YILLARI ARASINDA ŞEHİRLEŞME

Urbanization Around Marmara Sea Between The Years

Yrd. Doç. Dr. T. Levent EREL*

ÖZET

Marmara Denizi'ni çevreleyen kıyı kesimi, 1950'li yıllardan itibaren yoğun bir şehirleşme süreci içine girmiştir. En eski ve büyük şehir merkezi olan İstanbul'un burada yer alması, sanayi tesislerinin kurulmasına elverişli pazar şartları, ulaşım kolaylıkları, Marmara Denizi ve çevresinin Türkiye'nin en çekici sahası haline gelmesine neden olmuştur. 1950-1990 arasındaki devrede, hemen her bölgeden bu sahaya yönelen göçlerle, şehirlerin nüfusları artmış, çok sayıda yeni şehir yerleşmesi ortaya çıkmıştır. Ancak, denizin özellikle doğu kesiminde aşırı nüfus yığılması ve sanayileşme, buradaki kentleri, su ve hava kirliliği, gecekondulaşma, şehir içi trafik zorlukları gibi sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır.

Coğrafya'nın pek çok alanında olduğu gibi, Nüfus Coğrafyası konusundaki eserleriyle de beni yönlendiren değerli hocam rahmetli Ord. Prof. Dr. Besim Darkot'un anısına ithaf edilen bu kitaba katkımın bulunmasından mutluluk duyuyorum.

ABSTRACT

The coastal parts of Marmara Sea has since the 1950's entered an intensive urbanization process. Owing to the fact that İstanbul as an old and large urban center is located in this area, and also because conditions prevail, which are prerequisites of industrialization such as adequate marketing and transportation facilities, the areas surrounding Marmara Sea have become Turkey's most attractive region. During the period from 1950 to 1990, the immigration to the region from practically all parts of the Country has resulted in an increase in the population of existing cities and in the establishment of new settlements in the area.

Another consequence has been that particularly in the Eastern part of Marmara Sea, the heavy burden of the increase in population and fast industrialization now confronts the cities in the area with problems of air and water pollution, squatter development and traffic chaos.

It gives me much pleasure to have contributed to this book, which is dedicated to the memory of my late teacher Ord. Prof. Dr. Besim Darkot, who always guided us in demographic research, as in many other areas of Geography.

* İstanbul Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü.

Metod

Marmara Denizi ve çevresindeki ekonomik potansiyelin, Marmara Bölgesi'nin bütünü, hatta Kuzey Ege ile Karadeniz Bölgesi'nin batı bölümünü doğrudan etkilediği bilinen bir gerçektir. Olaya, burada yaşayan insanların beslenmesi, sanayi ürünlerine ihtiyaçları, turizm istekleri de katıldığında, etki sahası Türkiye'nin batı yarısını, hatta Akdeniz kıyılarını içine alacak biçimde genişler. Ancak şehirleşmenin yanında, Marmara Denizi'nde ortaya çıkan problemlere de değinileceği için, inceleme sahası denize komşu olan alanla sınırlandırılmış, denizde kıyısı olma, denize dökülen akarsulardan yararlanma, deniz yollarıyla desteklenen karayolu bağlantıları, sayfiyecilik gibi faktörler değerlendirilerek, 39.557 km² saha inceleme alanı olarak seçilmiştir. Bu alanda Marmara'ya komşu İstanbul, Kocaeli, Bursa, Tekirdağ İlleri topraklarının tamamı, Çanakkale İli'nin Merkez, Biga, Çan, Eceabat, Gelibolu, Lapseki, Yenice İlçeleri, Balıkesir İlinde, Merkez, Balya, Bandırma, Erdek, Gönen, Kepsut, Manyaş, Marmara ve Susurluk İlçeleri'nin arazi kalır.

Şehir ve kırsal nüfuslarının ayırımında, 10 bin nüfus sınır olarak kabul edilmiştir¹. Nüfusları şehir sınırına yakın olan 5-10 bin arasındaki yerleşmeler ayrıca değerlendirilmiştir. Nüfus verileri Türkiye ortalamaları ile karşılaştırılmış, denizin doğu ve batı kesimlerindeki şehirleşme oranlarının ayrı tablolar haline sunulmasında yarar görülmüştür.

1950 Yılı İstanbul şehir nüfusu olarak, Adalar, Bakırköy, Beşiktaş, Beyoğlu, Beykoz, Eminönü, Eyüp, Fatih, Kadıköy, Sarıyer, Üsküdar İlçe merkezlerinin nüfusu alınmıştır. Yine İstanbul Şehri'nin 1975 yılı nüfusunun hesaplanmasında, Adalar, Bakırköy, Beşiktaş, Beykoz, Beyoğlu, Eminönü, Eyüp, Fatih, Gaziosmanpaşa, Kadıköy, Kartal, Sarıyer, Şişli, Üsküdar, Zeytinburnu İlçe merkezleri ile, Bakırköy'e bağlı Avcılar, Halkalı, Küçükçekmece, Safra, Atışalanı, Bağcılar, Esenler, Güngören, Kocasinan, Yenibosna, Eyüp İlçesi'ne bağlı Alibeyköy, Bayrampaşa, Gaziosmanpaşa İlçesi sınırlarında bulunan Küçükköy, Kartal İlçesi'ndeki Döğel, Küçükyalı, Maltepe, Pendik, Soğanlık, Tuzla, Yakacık, Şişli İlçesi'ne bağlı Kağıthane, Üsküdar İlçesi'ndeki Ümraniye'nin nüfusları esas alınmıştır.

İstanbul Şehri'nin 1990 nüfusu, Adalar, Bakırköy, Bayrampaşa, Beşiktaş, Beykoz, Beyoğlu, Eminönü, Eyüp, Fatih, Gaziosmanpaşa, Kadıköy, Kağıthane, Kartal, Küçükçekmece, Pendik, Sarıyer, Şişli, Ümraniye, Üsküdar, Zeytinburnu İlçe merkezlerini, Gaziosmanpaşa İlçesi'ndeki Arnavutköy'ü, Kartal İlçesi'ndeki Samandıra ve Sultanbeyli'yi, Ümraniye İlçesi'ndeki Çekme ve Sarıgazi'yi, aynı yıldaki Bursa şehir nüfusu ise, Belediye sınırlarındaki Nilüfer, Osmangazi ve Yıldırım İlçe merkezlerini kapsamaktadır.

1. Darkot, B. 1972. "Şehir Ayırımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriteri". İstanbul Üniv. Coğrafya Enst. Derg. Cilt:8. Sayı: 16. s. 3-8. İstanbul.

Gözenç, S.-Günel, N. 1987. "Türkiye'nin Coğrafi Bölgelerinde Kırsal Nüfus Ayırımı ile Şehir Nüfusunun 1:200.000 Ölçekli Haritada Yükselti Kademelerine Göre Tesbiti". İstanbul Üniv. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enst. Bülten. Cilt: 3. Sayı: 4. s. 30. İstanbul.

Şehirleşmeyi etkileyen tarihi ve coğrafi faktörler

Marmara Denizi, Türkiye'nin kuzeybatısında, adını verdiği Marmara Bölgesi'nin topraklarıyla çevrilidir. 11.350 km² alan kaplayan küçük bir iç deniz görünümünde olmasına karşılık, kuzeydeki İstanbul Boğazı (32 km) ve güneybatıdaki Çanakkale Boğazı (62 km) ile Akdeniz ve Ege'yi, Karadeniz'e birleştiren kuzey-güney yönlü su yollarını bağlayıcı niteliktedir. Aynı zamanda, Asya ve Avrupa Kıtalarının ilişki kurduğu kara ulaşım yollarının kilit noktası durumundadır.² Çevresinde akarsularla sulanan verimli tarım alanlarının, irili ufaklı göllerin bulunması, farklı ekolojik yapıdaki denizlerde yaşayan balık türlerinin göç yolları üzerinde yer alması, ekonomik önemini daha da artırır.

Kuzey Anadolu Dağları'nın devamlılığı, Marmara Denizi çevresinde ortadan kalkar. Dağlar bu kesimde asıl eksenleri olan doğu-batı yönde uzanmakla birlikte, ulaşımı engelleyici yükseklikte değildir. İçbatı Anadolu eşiği üzerindeki dağ dizileri de (Uludağ 2543 metre), bu sahaya fazla sokulmaz³. Kuzeydeki Kocaeli Yarımadası ile, Yıldız (Istranca), Ganos ve Kuru Dağları'nın ortasında yer alan Ergene Havzası, dalgali düzlük halindedir. Kocaeli Yarımadası güneyinde, İzmit Körfezi çukuru uzanır. Araya giren Samanlı Dağları'nın güneyinde ise, Pamukova, İznik Gölü, Gemlik Körfezi çukuru yer alır. Nihayet son dağ sırası olan Mudanya Dağları'nın güneyinde, Kuşgölü (Manyas), Ulubat Gölü, Bursa, Yenişehir, İnegöl ovaları sıralanır⁴. Balıkesir ve çevresindeki ovalardan doğuya gidildiğinde, Biga ve Kaz Dağları'nın oluşturduğu, nisbeten yüksek olan Biga Yarımadası başlar. Doğu-batı yönlü bu doğal geçitlerden hemen her tarihi dönemde ulaşım ve ticari amaçlarla yararlanılmıştır.

Kırık hatları boyunca meydana gelen tektonik hareketler, depremler, diğer taraftan deniz seviyesi oynamaları, iç göllerin alanlarındaki değişmeler, sel baskınları, insanların yaşamalarını zaman zaman olumsuz yönde etkileyen doğal faktörlerdir. Bölge, deprem riski bakımından aktif bir sahadır. İlk Çağlardan günümüze kadar geçen sürede, orta ve büyük şiddette 350 kadar deprem tesbit edilmiştir⁵. Bu olumsuzluklara rağmen, kurulan yerleşmelerin büyük çoğunluğu, belirli devrelerde sönükleşebilmekle birlikte, bölgenin ekonomik potansiyeli sayesinde varlıklarını günümüze kadar koruyabilmişlerdir.

İstanbul civarında ki Fikirtepe, Sarayburnu, Çarşıkapı, Davutpaşa Deresi, Yarımburgaz Mağarası, İstanbul-Tekirdağ arasında Kınalı Köprü Höyüğü, Top-tepe, Selimpaşa Höyük, Şerefli ve Umurcu Çiftlikleri, Yalova civarı, Marmara

2. Darkot, B. 1963. Türkiye İktisadi Coğrafyası. İstanbul Üniv. Yay. No: 1307. Coğrafya Enst. Yay. No: 51. s. 215.

3. Darkot, B. 1963. s. 13-14.

4. Darkot, B. - Tuncel, M. 1981. Marmara Bölgesi Coğrafyası. İstanbul Üniv. Yay. No: 2510. Coğrafya Enst. Yay. No: 118. s. 10. İstanbul.

Hoşgören M.Y. 1975. İnegöl Havzasının Jeomorfolojisi. İstanbul Üniv. Yay. No: 2000. Coğrafya Enst. Yay. No: 8. s.5. İstanbul.

5. Adatepe, M.F. 1989. "Marmara Denizi ve Çevresinin Deprem Etkinlik Özelliklerine Bir Yaklaşım". İstanbul Üniv. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enst. Bülten. Sayı:6. s. 130, 135. İstanbul.

Adası'ndaki Saraylar, Gelibolu Yarımadası'nda Akbaş Şehitliği ve Asartepe, Tarih-öncesi devre ait buluntuların ele geçirildiği yerlerden bazılarıdır⁶. Öte yandan henüz incelemeye alınmamış çok sayıda höyük ve dolmen mevcuttur. Balkanlardan gelen Traklar ve bunları izleyen diğer göç dalgalarıyla, ilk iskân iskeleti oluşmuş, verimli topraklar tarıma açılmış, ticaret canlanmıştır.

Büyük İmparatorluklara, devletlere idari merkezlik yapan birçok şehrin kıyıda veya kıyıya yakın kesimlerde yer alması, Marmara Denizi'nin bir diğer özelliğidir. Traklar tarafından temeli atılan İstanbul (Byzantion), Trak Krallığı'nın merkezi Edirne (Odrisiya ve Orestiya), Lysimakhos Krallığı'nın başkenti Lysimakheia, Thracia Eyaleti'nin merkezi durumundaki Marmara Ereğlisi, bir süre Bizans Devletinin idare edildiği İznik (Nikaea) şehirleri bu sahadadır⁷. Eski Çağın en büyük savaşına sahne olan Troya (Ilion), yüzyıllar sonra Sezar tarafından Roma'nın yerine başkent yapılmak istenmiştir⁸.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulmasıyla şehirler yeni bir dinamizm kazanmış, sırasıyla Busa, Edirne ve İstanbul şehirleri devlete merkezlik yapmışlardır. Sonraki yıllarda yatırımları, ilk büyük sanayi tesislerini kendilerine çeken İstanbul ve Bursa, diğer şehirlere oranla ön plana çıkmışlardır.

Çanakkale Boğazı'nı kontrol eden Troya, Kapıdağ Yarımadası'nı anakaraya

1950 YILINDA ŞEHİR YERLEŞMELERİ	
Adı	Nüfusu
İstanbul.....	983.041
Bursa.....	103.812
Izmit (Kocaeli).....	36.037
Balıkesir.....	36.005
Bandırma (Balıkesir).....	18.925
İnegöl (Bursa).....	16.696
Tekirdağ.....	15.696
M. Kemalpaşa (Bursa).....	15.210
Karacabey (Bursa).....	11.923
Çanakkale.....	11.824
Çorlu (Tekirdağ).....	11.325
Toplam.....	1.260.494

birleştiren tombolo üzerindeki Belkis (Kyzikos), Gelibolu Yarımadası'nda ki Lysimakheia gibi eski büyük kentlerin sönükleşerek terk edilmelerine, doğal olaylardan ziyade, istila, yağmalar, ticaret yollarının değişmesi, diğer şehirlerin rekabeti gibi tarihi faktörler etkili olmuştur.

1950 Yılında şehirler

1950 yılında İstanbul ve Bursa dışında büyük sayılabilecek kent merke-

TABLO. 1

6. Özdoğan, M. 1982. "Pendik, A. Neolithic Site of Fikirtepe Culture in the Marmara Region". Bit-tel Festschrift. Heidelberg.

Özdoğan, M. 1983. "Trakya'da Tarih öncesi Araştırmalarının Bugünkü Durumu ve Bazı Sorunlar". Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Derg. No: 10-11. İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay. s. 28-32, 37. İstanbul.

7. Erel, T.L. 1991. Çorlu, Tarih, Kültür, Ekonomi. Çorlu Ticaret Sanayi Odası Yay. s. 18-23, 25. İstanbul.

Erel, T.L. 1991 Dünü, Bugünü İle Marmara Ereğlisi. İstanbul.

8. Erzen, A. 1972. "Eskiçağ Tarihinde Marmara Denizi ve Boğazlar". Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Derg. Sayı: 1. İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay. s. 61. İstanbul.

zi bulunmamasına, şehir sayısının azlığına rağmen, Marmara Denizi çevresi Türkiye'de şehirleşmenin en yoğun olduğu kesimdir (Harita. 1). 1950 sayım verilerine göre Türkiye'deki şehirli nüfusun toplamdaki payının % 18 olmasına karşılık, bu oran Marmara Denizi'ne komşu sahada % 47'ye ulaşır. Ülke ortalamasının çok üzerinde bir değere ulaşılmasında, 1 milyona yakın nüfusuyla İstanbul Şehri en önemli etkindir. 1,3 milyonu bulmayan toplam şehirli nüfusa, diğer kentlerin katkıları son derece azdır (Tablo.1). İkinci merkez olan Bursa 100 bini biraz geçmekte, daha alt sıralarda yer alan şehirler ise bu miktarlara yaklaşamayıp, 50 binin çok altında nüfuslarıyla karşımıza çıkarlar.

Tek şehir merkezi olmasına rağmen, İstanbul'un nüfusu bu ilde şehirleşme oranını % 84'e kadar yükseltir. Bursa, İnegöl, M. Kemalpaşa, Karacabey'in bulunduğu Bursa İlinde bu oran, bölge ortalamasına kıyasla azalmakla birlikte Türkiye ortalamasının altına düşmeyerek % 27 civarında oynar. Balıkesir ve Bandırma Kentlerinin oluşturduğu Balıkesir İli şehir nüfusunun payı ise % 18 kadardır. Böylece 1950 yılında İstanbul, Bursa ve Balıkesir, ilk üç şehir merkezi olarak sıralanırlar. Kuruluşları eskilere giden büyük sanayi tesislerinin yer aldığı İstanbul ve Bursa kentlerinde, şehir yapıcı fonksiyonlar olarak, sanayi ticaret ve hizmetler ön plandadır⁹. Nüfusları 10 binin üzerinde olmasına karşılık diğer kentlerde, tarımsal üretime bağlı olarak gelişen fonksiyonlar egemendir. Dolayısıyla İstanbul ve Bursa dışında kalan kentlerde, ziraat kasabası görünümü ağır basar.

1950 YILINDA ŞEHİR VE KIR NÜFUSLARI

Doğu Bölümdeki İller

	<u>Şehir Nüfusu</u>	<u>Kır Nüfusu</u>	<u>Toplam</u>
İstanbul.....	983.041.....	183.436.....	1.166.477
Kocaeli.....	36.037.....	194.267.....	230.304
Bursa.....	147.641.....	398.278.....	545.919
Bölüm Toplamı.....	1.166.719.....	775.981.....	1.942.700

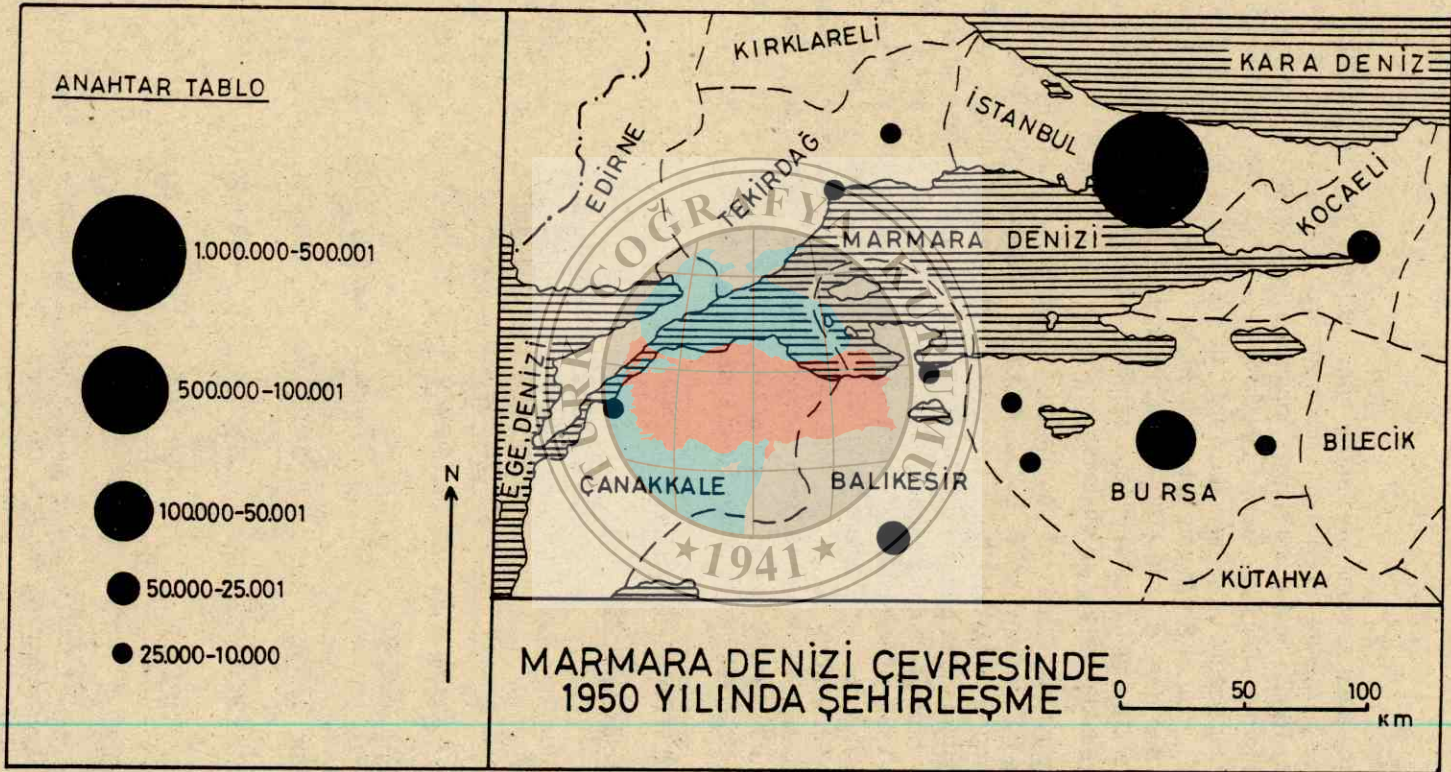
Batı Bölümdeki İller

Tekirdağ.....	27.021.....	197.800.....	224.821
Çanakkale.....	11.824.....	202.659.....	214.483
Balıkesir.....	54.930.....	258.181.....	313.111
Bölüm Toplamı.....	93.775.....	658.640.....	752.415

GENEL TOPLAM.....	1.260.494.....	1.434.621.....	2.695.115
-------------------	----------------	----------------	-----------

TABLO.2

9. Tümertekin, E. 1973. Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar,. İstanbul Üniv. Yay. No: 1840. Coğrafya Enst. Yay. No: 72. s. 5-6. İstanbul.

Harita.1

Şehirli nüfusun dağılımdaki dengesizlik, Marmara Denizi'nin doğu ve batı bölümleri ayrı ayrı ele alındığı zaman açık biçimde belirginleşir. İstanbul, Kocaeli, Bursa illerini içine alan doğu kesimde, şehirli nüfus % 60'lara kadar çıkar. Buna karşılık Tekirdağ, Çanakkale, Balıkesir illerinin yer aldığı batı bölümde, şehirli nüfusun payı Türkiye ortalamasının altına düşecek biçimde % 12'ye azalır. Kır nüfusunun oranı Tekirdağ'da % 88, Çanakkale'de % 95'e kadar yükselir. Balıkesir ve Bandırma gibi iki kentin varlığına rağmen, Balıkesir'de nüfusun % 80'den fazlasının kır yerleşmelerinde yaşaması üzerinde durulması gereken bir konudur. Dördüncü büyük şehir olmasına rağmen, çevresindeki kır yerleşmelerinin organizasyonuna dayalı tarımsal fonksiyonlar ile hizmet kolları ön plandaydı. 1950 yılında, faal nüfusun ancak % 8'i sanayide çalışıyordu¹⁰.

1950 YILINDA ŞEHİRLEŞMEKTE OLAN YERLEŞMELER

Adı	Nüfusu
Gönen (Balıkesir).....	9.983
Gelibolu (Çanakkale).....	9.893
Gemlik (Bursa).....	8.543
Biga (Çanakkale).....	7.967
Yenişehir (Bursa).....	7.966
Pendik (İstanbul).....	7.910
Gölcük (Kocaeli).....	6.956
Susurluk (Balıkesir).....	6.701
Hadımköy (İstanbul).....	6.697
Malkara (Tekirdağ).....	5.971
Mudanya (Bursa).....	5.824
Erdek (Balıkesir).....	5.704
Kartal (İstanbul).....	5.301
Hayrabolu (Tekirdağ).....	5.216
Gebze (Kocaeli).....	5.066
Toplam.....	105.698

TABLO.3

1950 Yılında nüfusları 5-10 bin arasında oynayan, diğer değişle şehirleşme yolunda olan 15 yerleşme mevcuttur (Tablo.3). Bunların arasından, Kartal, Pendik ve Gebze, İstanbul'a yakın olmanın verdiği avantaja sahiptir. Mudanya, Bursa Şehrinin limanı olma görevini üstlenmiştir. Ancak bir süre sonra Yalova'nın devreye girmesi, Mudanya'nın durumunu sarsacaktır. Gönen, Biga, Yenişehir, kır nüfusuyla devamlı beslenerek büyümektedir. Gelibolu ve Gölcük Limanları ile,

10. Tolun, B. 170. Balıkesir Ovası'nda Yerleşme ve İktisadi Faaliyetler. İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No: 1530. Coğrafya Enst. Yay. No: 59. s. 91, 160. İstanbul.

Trakya'daki Hadımköy, Malkara, Hayrabolu, nüfuslarını büyük ölçüde buradaki askeri birliklere borçludur. Bunlardan bazıları yeni birliklerin gelmeleriyle, şehirler arasına katılabilmekte, bazı yıllar ise, askeri birliklerin yerleşmeyi terketmeleri üzerine yeniden kır yerleşmesi grubuna girebilmektedir¹¹.

1950 Yılında Karadeniz Bölgesi'nin doğusunda yoğun bir nüfus adasının mevcut olduğunu belirtmekte yarar vardır¹². Bu saha bir süre sonra yollayacağı göçlerle, Marmara Denizi çevresindeki şehirleri uzun yıllar besleyecek nüfus kaynağı haline gelecektir.

1975 Yılında şehirler

Marmara Denizi'ne komşu sahada yaşayan insan sayısı 1950'ye kıyasla % 137 gibi büyük bir artışla 1975 yılında 6,4 milyona yaklaşmıştır. Bu artışta, doğu kıyılarda, özellikle İstanbul ve civarında kurulan yeni sanayi tesislerinin buraya yönelen göçü hızlandırması en önemli etkidir. İstanbul, 1950'li yıllardan itibaren Karadeniz Bölgesi'nden başlayan göçlerden en fazla nüfus çeken şehirdir. Öte yandan İzmit Körfezi kıyılarında yer alan şehirler de, Karadeniz Bölgesi'nden gelenler tarafınan iskân edilmişlerdir. Gelenler konutlarını büyük şehirlerin civarındaki köy veya kasabalarda kurmakta, bu köy ve kasabalar giderek büyüyerek bir süre sonra yanbaşındaki şehre eklenmektedir. İstanbul yakınındaki Safraköy, Ümraniye, Küçükçekmece katılanlarla büyümüş, bunlardan bazıları şehre bitişik ayrı belediyeler haline gelmiştir¹³.

Mevcut şehirlerin büyümesi, diğer taraftan bunlara yeni şehirlerin eklenmesiyle, şehir sayısı 29'a yükselmiş, şehiri nüfus 4,8 milyona yaklaşmıştır (Tablo.4). İstanbul İli en az şehir sayısına sahip olmakla birlikte, 3,5 milyonu geçen İstanbul şehri sayesinde en kuvvetli merkez durumundadır. Bursa İlinde, 1950 yılında mevcut Bursa, Inegöl, M.Kemalpaşa, Karacabey'e, bu yıl Gemlik, Yenişehir, Orhangazi, İznik'in eklenmesiyle, şehir sayısı sekize çıkmıştır.

Haritada görüldüğü gibi, İzmit Körfezi kıyıları 1975 yılında çok sayıda şehrin ortaya çıkmasıyla dikkati çeker (Harita.2). İzmit Şehrine 1975 de Gölcük, Gebze, Yalova, Yarımca, Karamürsel, Darıca katılmış, İzmit Körfezi kıyıları Balıkesir'in önüne geçerek, ilk iki sırayı alan İstanbul ve Bursa'dan sonra üçüncü büyük şehirleşme merkezi durumuna gelmiştir. İstanbul'a devamlı göç veren yerleşmelerin bulunduğu bu kıyı şeridinde 1965 yılından itibaren uygulanan sanayi teşvikleri, buradan göçü durdurmuştur. Kurulan sanayi tesislerinin yarattığı iş imkanlarıyla nüfus çekim sahası haline gelmiş, hatta İstanbul'a Karadeniz Bölgesinden yönelen göçleri hafifletici fonksiyon kazanmıştır¹⁴.

11. Tümertekin, E. 1973. s. 13.

12. Tunçdilek, N.- Tümertekin, E. 1959. Türkiye Nüfusu. İstanbul Üniv. Yay. No: 802. Coğrafya Enst. Yay. No: 25. s. 11-12. İstanbul.

13. Tümertekin, E. 1968. Türkiye'de İç Göçler. İstanbul Üniv. Yay. No: 1371. Coğrafya Enst. Yay. No: 54. s. 17, 26, 43, 46. İstanbul.

14. Erten, G. 1990. "Yerleşim Birimlerinin Evrimi Hakkında, Gebze". İstanbul Üniv. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enst. Bülten. Sayı: 7. No: 7 s. 139. İstanbul.

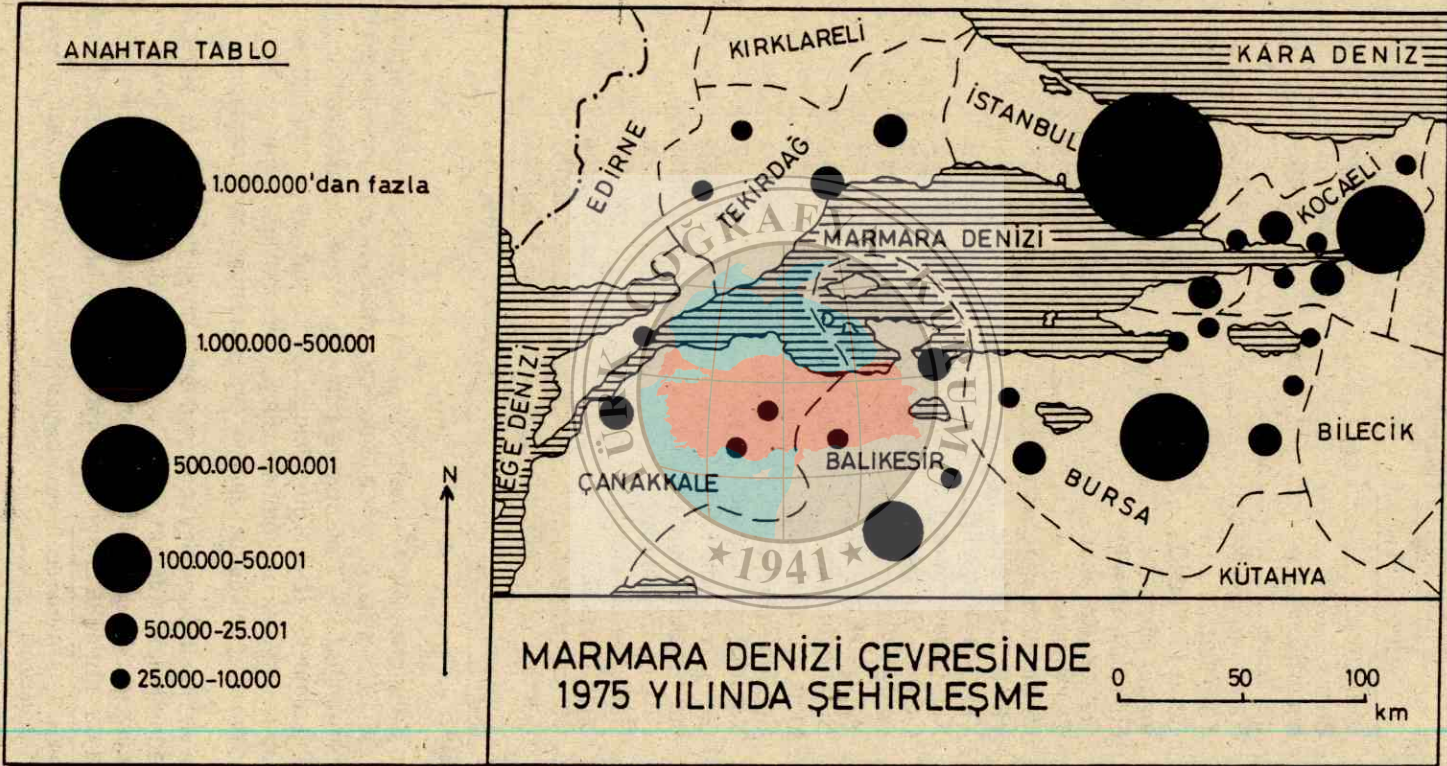
1975 YILINDA ŞEHİR YERLEŞMELERİ	
Adı	Nüfusu
İstanbul.....	3.605.154
Bursa.....	346.103
İzmit (Kocaeli).....	165.483
Balıkesir.....	99.443
Bandırma (Balıkesir).....	45.752
Tekirdağ.....	41.752
Çorlu (Tekirdağ).....	40.134
İnegöl (Bursa).....	37.805
Gölcük (Kocaeli).....	33.279
Gebze (Kocaeli).....	33.110
Çanakkale.....	30.788
M. Kemalpaşa (Bursa).....	27.706
Yalova (İstanbul).....	27.289
Yarımca (Kocaeli).....	23.042
Karacabey (Bursa).....	21.648
Gemlik (Bursa).....	20.704
Gönen (Balıkesir).....	16.091
Yenişehir (Bursa).....	15.188
Biga (Çanakkale).....	15.188
Malkara (Tekirdağ).....	14.399
Susurluk (Balıkesir).....	14.000
Karamürsel (Kocaeli).....	13.498
Gelibolu (Çanakkale).....	13.466
Hayrabolu (Tekirdağ).....	12.931
Orhangazi (Bursa).....	12.181
Çan (Çanakkale).....	11.797
İzmit (Bursa).....	11.614
Darıca (Kocaeli).....	10.602
Kandıra (Kocaeli).....	10.187
Toplam.....	4.769.239

TABLO.4

İstanbul Şehri öncelikle Marmara kıyı şeridi boyunca genişleme eğilimi içine girmiştir. 1965-1975 Yılları arasında, Bakırköy nüfusu en fazla artan ilçedir. Bunu Kadıköy izlemektedir¹⁵. Tekirdağ ve İzmit kıyı bandı, İstanbul'un iki önemli gelişme yönü olmuştur. İzmit Körfezi'nin kuzey kıyıları, yer yer tarlalar sebze ve meyve bahçelerinin oluşturduğu adacıklarla bölünmesine rağmen, sanayi tesisleri ve yeni yeni kurulmakta olan sayfiye yerleşmeleriyle kaplanmaktadır.

İstanbul ve Bursa'da, şehir yapıcı en önemli fonksiyon sanayidir. 1965 Yılında İstanbul Şehrinde faal nüfusun % 32,2'si, Bursa Şehrinde % 41,5'i geçimini sanayiden sağlıyordu. İmalat faaliyetleri İzmit, Bandırma, Gemlik, Balıkesir, Gönen, Susurluk'ta da ağırlık kazanıyordu. Yine Balıkesir'de, öte yandan Çanakkale,

15. Tümertekin, E. 1979. İstanbul'da Nüfus Dağılışı. İstanbul Üniv. Yay. No: 2540. Coğrafya Enst. Yay. No:104. s.5. İstanbul.

Harita.2

Gölcük Limanlarında, Trakya'daki Çorlu, Gelibolu ve Malkara'da, askeri birliklerin varlığı sonucunda gelişen hizmetlerin faal nüfusta önemli payı vardır. M. Kemal-paşa, Orhangazi, Yenişehir gibi kentler ise, verimli topraklarda büyük şehirlerin tüketimlerinin karşılanmasına yönelik yüksek kazanç sağlayan ziraat faaliyetleri sayesinde nüfuslanıyorlardı¹⁶.

1975 YILINDA ŞEHİRLEŞMEKTE OLAN YERLEŞMELER

Adı	Nüfusu
Erdek (Balıkesir).....	8.685
Hereke (Kocaeli).....	8.553
Silivri (İstanbul).....	8.525
Çerkezköy (Tekirdağ).....	8.428
Mudanya (Bursa).....	8.399
Saray (Tekirdağ).....	8.220
Çatalca (İstanbul).....	7.693
Muratlı (Tekirdağ).....	7.167
Kestel Bursa).....	7.004
Gürsu (Bursa).....	6.315
Yalı Değirmendere (Kocaeli).....	6.104
Soğanlı (Bursa).....	5.843
Şarköy (Tekirdağ).....	5.396
Edincilik (Balıkesir).....	5.302
Büyükçekmece (İstanbul).....	5.204
Toplam.....	106.838

TABLO.5

1975 Yılında nüfusları 5-10 bin arasında değişen 15 yerleşme birimi mevcuttur. İstanbul ilinde Silivri, Çatalca, Büyükçekmece, İzmit Körfezi'ndeki Hereke ve Yalı Değirmendere, Bursa'da Kestel ve Gürsu, Tekirdağ'da Çerkezköy, Saray, Muratlı, Şarköy, gelişen sanayi, turizm ve sayfiyecilik, modern karayolları ve deniz ulaşım bağlantıları sayesinde şehirleşme yoluna girmişlerdir. Çanakkale llinin Marmara komşu kesiminde ise, şehir olabilecek nüfusta yerleşme yoktur (Tablo.5).

1975-1990 Yılları arasında şehirleşme ve ortaya çıkan sorunlar

Karadeniz Bölgesinden başlayan göçlere, bu devrede diğer bölgelerdeki şehir ve kır yerleşmelerinin de katılmalarıyla, Marmara Denizi çevresindeki nüfus % 78'lik artışla 1990 da 11,4 milyona yaklaşmıştır. Bu sahanın Türkiye'nin en yoğun nüfuslu kesimi olma karakteri daha da kuvvetlenmiştir. Nitekim 1990 yılında

16. Tümertekin, E. 1973. s. 36, 59, 62, 69, 72, 75-76.

1990 YILINDA ŞEHİR YERLEŞMELERİ

Adı	Nüfusu
İstanbul.....	6.778.854
Bursa.....	834.576
İzmit (Kocaeli).....	256.882
Balıkesir.....	170.589
Gebze (Kocaeli).....	159.116
Tekirdağ.....	80.442
Bandırma (Balıkesir).....	77.444
Çorlu (Tekirdağ).....	74.681
İnegöl (Bursa).....	71.120
Esenyurt (İstanbul).....	70.280
Yalova (İstanbul).....	65.823
Körfez (Kocaeli).....	65.786
Gölcük (Kocaeli).....	64.911
Çanakkale.....	53.995
Darica (Kocaeli).....	53.560
Gemlik (Bursa).....	50.237
M. Kemalpaşa (Bursa).....	37.938
Orhangazi (Bursa).....	31.889
Karacabey (Bursa).....	31.665
Gönen (Balıkesir).....	26.849
Silivri (İstanbul).....	26.049
Karamürsel (Kocaeli).....	25.437
Çan (Çanakkale).....	23.855
Çerkezköy (Tekirdağ).....	23.102
Büyükçekmece (İstanbul).....	22.394
Yenişehir (Bursa).....	21.210
Biga (Çanakkale).....	20.753
Yeni Değirmendere (Kocaeli).....	20.219
Malkara (Tekirdağ).....	20.180
Susurluk (Balıkesir).....	18.906
Gelibolu (Çanakkale).....	18.670
Dil Ovası (Kocaeli).....	18.590
İznik (Bursa).....	17.232
Mudanya (Bursa).....	17.196
Hayrabolu (Tekirdağ).....	16.923
Kestel (Bursa).....	15.239
Hereke (Kocaeli).....	13.872
Erdek (Balıkesir).....	13.246
Muratlı (Tekirdağ).....	13.192
Saray (Tekirdağ).....	13.038
Gürsu (Bursa).....	12.730
Tepecik (İstanbul).....	12.240
Çatalca (İstanbul).....	11.550
Şarköy (Tekirdağ).....	11.425
Kandıra (Kocaeli).....	10.427
Gürpınar (İstanbul).....	10.191
Toplam.....	9.504.503

TABLO.6

Türkiye nüfus toplamının % 20'si, Marmara'yı çevreleyen 39.557 km²'lik dar çerçeve içinde yaşamaktadır. Ülkede 73 olan nüfus yoğunluğu, burada 284'e ulaşır. Sanayileşme ve diğer şehir yapıcı fonksiyonların gelişmesi, daha da büyüyerek metropoliten karakter kazanan büyük şehirlerin çevrelerindeki kır yerleşmelerini etkilemelerine neden olmaktadır. Birçok yerleşmenin 10 bin nüfusun üzerine çıkararak şehir grubuna katılmasıyla, 1990 da şehir sayısı 46'yı, şehirli nüfus oranı % 85'i bulmuştur. İstanbul, Bursa, İzmit, Balıkesir ve Gebze'de, nüfus 100 binin üzerindedir. Nüfusları 50-100 bin arasında oynayan şehir sayısı 11'e çıkmıştır (Tablo.6).

1975 ve 1990 sayım verilerinin karşılaştırılması, büyük şehirlerin yaklaşık bir kat kalabalıklaştıklarını ortaya çıkarır. İstanbul kent nüfusu bu devrede 3,2 milyon artışla % 88, ikinci büyük kent Bursa 490 bin nüfusun katılmasıyla % 140, Balıkesir kenti 71 bin artışla % 70 büyümüştür. Artış oranı, İstanbul'a yönelen göçü önlemek için sanayileşmenin teşvik edildiği, otoyolların yapılmasıyla ulaşımın kolaylaştığı, işgücüne, talebin arttığı İzmir Körfezi kıyı bandında daha da fazladır¹⁷. Darıca % 405, Gebze 126 bin artışla % 380 Yeni Değirmendere % 231, Körfez (Yarımca) %186, Gölçük %95, Karamürsel %88, Hereke %62, buradaki en önemli kent olan İzmit 91 bin yeni nüfusla % 55 oranında büyümüştür.

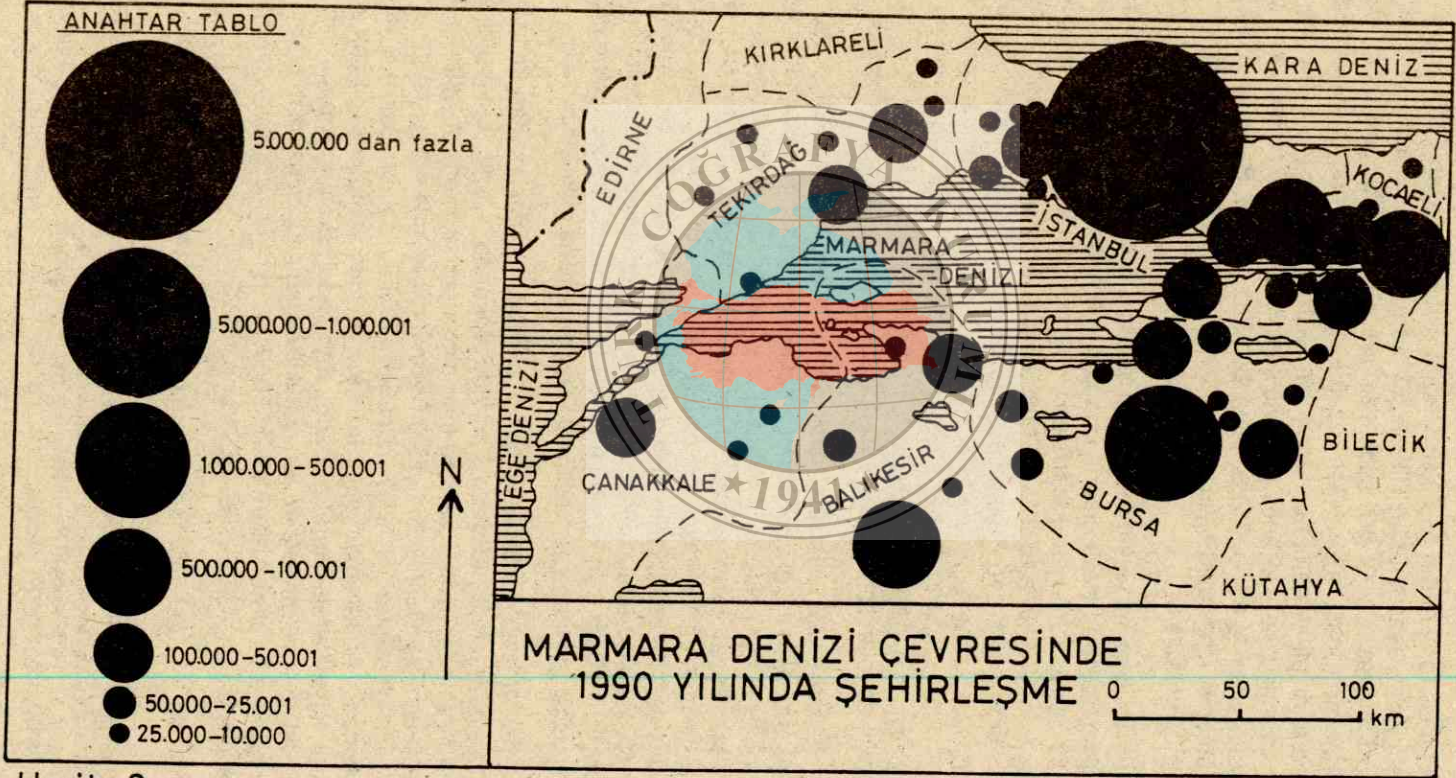
Kentleşme ve sanayileşme, İzmit Körfezini önemli sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Körfez, ekonomik değeri olan canlı yaşamı bakımından devre dışı kalmış görüntü vermektedir. Kıyıda yakın yıllara kadar İstanbul'un beslenme ihtiyacını karşılayan tarım alanları, konut kuşağına dönüşerek daralmaktadır. İstanbul şehrine yaklaşıldıkça, bu özellik daha da belirginleşir. İstanbul'un doğu yöndeki gelişme alanına giren Alemdar, Samandıra, Yayalar, Soğanlık, Yakacık, Dolayoba, kısa sürede nüfuslanarak kırsal görünümünü kaybetmişlerdir. Bu yerleşmeler, İstanbul'un kentsel nüfusu tarafından düzensiz biçimde iskân edilerek, İstanbul'un bir parçası veya mahallesi durumuna gelmişlerdir¹⁸.

İstanbul'un batı yönde gelişmesi, Tekirdağ'a kadar uzanan kıyı şeridinde, diğer taraftan İstanbul-Edirne karayolu boyunca, Çorlu, Lüleburgaz, hatta Çerkezköy'e kadar uzanan sahada etkili olmaktadır. Köylerin ve çiftliklerin, konutlara ve sanayi tesislerine dönüştüğü Bakırköy İlçesi'nde nüfus, 1990 da 1,3 milyon geçmiştir. İstanbul İl nüfusunun % 18'den fazlası, Bakırköy İlçesi'nde yaşamaktadır. Bu kesimde, şehir merkezine yığılan nüfusu dağıtmak amacıyla, çok katlı büyük siteler kurulmaktadır. Kıyı şeridi, Büyükçekmece'den itibaren yazlık sayfiyeler ve tatil siteleriyle kaplı durumdadır. Kent insanları tarafından yaz aylarında kısa bir süre kullanılan bu konutlar, yer yer karayolunun kuzeyindeki tarım alanlarına taşarak, Tekirdağ'a kadar uzanır.

Çorlu'da, İstanbul-Edirne karayolu çevresi, İstanbul'dan ayrılan sanayi kuru-

17. Gümüş, A.E. 1989. "İzmit Güneydoğusunda Karayolu-Yerleşme İlişkileri ve Bir Örnek". İstanbul Üniv. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enst. Bülten Sayı:6 s. 178, 183. İstanbul.

18. Sergün, Ü. 1986. Kocaeli Yarımadası'nda Kırsal Yerleşmeler. İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No: 3370. s.6, 19, 107. İstanbul.

Harita.3

luşlarının yeni yer seçiminde öncelikle tercih ettikleri kesimdir. 1972 Yılında "Pilot Organize Sanayi Bölgesi" olarak seçilen Çerkezköy, uygulanan teşviklerle, çok sayıda fabrikayı kendisine çekmektedir. Çorlu ve Çerkezköy'de 300'den fazla fabrika'da 40 binin üzerine çalışan bulunmaktadır¹⁹. Sanayi tesislerinin Ege'ye boşalan Meriç Nehri'nin kolu olan Ergene Irmağı Havzası'na taşınmaları, İstanbul Boğazı ile Trakya kıyılarının kirlenmesini bir ölçüde hafifletmiştir.

Trakya'nın Marmara Denizi'ne komşu olan kıyı kesiminde, sayfiyelerin kurulmasıyla başlayan, sonra İstanbul'daki fabrikaların taşınmaları veya yeni şube kurmalarıyla süren gelişme, buradaki kent ve kır yerleşmelerinin nüfuslarında önemli artış meydana getirmiştir. 1975 de 5.204 nüfuslu Büyükçekmece, % 330 artışla 1990 yılında 22.394 kişinin yaşadığı, fonksiyonları kuvvetli canlı bir şehir durumundadır. 1975 de 8.525 nüfuslu Silivri, %206 artışla 1990 da 26 bin nüfusa ulaşmıştır. Çerkezköy'de sanayileşme bu devrede kent nüfusunu % 174 oranda arttırmıştır. Turizm faaliyetlerinin gelişmesi, 1975 de 5.396 nüfuslu Şarköy'ü, 1990 yılında 11.425 nüfusun yaşadığı kent haline getirmiştir. Tekirdağ'da şehir yapıcı fonksiyonlar % 95, Çorlu'da öncelikle sanayi % 86, Muratlı'da yine sanayinin yarattığı işgücü % 84 oranında artışa yol açmıştır. Trakya'da kentsel gelişmede, 1989-1990 da Bulgaristan'da yerlerinden oynatılan 100 binden fazla soydaşımızın iskânının da gözönüne alınması gerekir²⁰. Gelen göçmenler, fabrikaların işgücü talebini önemli ölçüde karşılamaktadır.

1990 YILINDA ŞEHİR ve KIR NÜFUSLARI

Doğu Bölümdeki İller	Şehir Nüfusu	Kır Nüfusu	Toplam
İstanbul.....	6.997.381....	311.809.	7.309.190
Kocaeli.....	688.800....	247.363.	936.163
Bursa.....	1.141.032....	462.105.	1.603.137
Bölüm Toplamı.....	8.827.213....	1.021.277.	9.848.490
Batı Bölümdeki İller			
Tekirdağ.....	252.983....	215.859.	468.842
Çanakkale.....	117.273....	208.422.	325.695
Balıkesir.....	307.034....	269.106.	576.140
Bölüm Toplamı.....	677.290....	693.387.	1.370.677.
GENEL TOPLAM.....	9.504.503....	1.714.664	11.219.167

TABLO. 7

19. Erel, T.L. 1991. Çorlu, Tarih, Kültür, Ekonomi. s. 55-57.

20. Erel, T.L. 1991. Çorlu, Tarih, Kültür, Ekonomi. s. 58.

1990 YILINDA ŞEHİRLEŞMEKTE OLAN YERLEŞMELER

<u>Adı</u>	<u>Nüfusu</u>
Emek (Bursa).....	9.749
Sultançiftliği (İstanbul).....	9.747
Köseköy (Kocaeli).....	9.200
Kayabaşı (İstanbul).....	9.190
İhsaniye (Kocaeli).....	9.186
Kullar (Kocaeli).....	8.820
Bahçecik (Kocaeli).....	8.648
Selimpaşa (İstanbul).....	8.401
Şile (İstanbul).....	7.872
Güzeltepe (Kocaeli).....	7.800
Hatip (Kocaeli).....	7.743
Mimar Sinan (İstanbul).....	7.690
Çınarcık (İstanbul).....	7.629
Yuvacık (Kocaeli).....	7.338
Uzunçiftlik (Kocaeli).....	7.261
Kumburgaz (İstanbul).....	7.118
Demirtaş (Bursa).....	6.702
Alemdar (İstanbul).....	6.684
Hadımköy (İstanbul).....	6.486
Yenice (Çanakkale).....	6.517
Orhaneli (Bursa).....	6.434
Kapaklı (Tekirdağ).....	6.142
Marmara Ereğlisi (Tekirdağ).....	5.957
Lapseki (Çanakkale).....	5.789
Çiftlikköy (İstanbul).....	5.750
Manyas (Balıkesir).....	5.648
Sarıköy (Balıkesir).....	5.544
Kepsut (Balıkesir).....	5.466
Görükle (Bursa).....	5.404
Edincik (Balıkesir).....	5.125
Celaliye (İstanbul).....	5.033
Ulaş (Tekirdağ).....	5.010
Toplam.....	227.083

TABLO.8

1975-1990 arasındaki devrede, ilk üç sırayı alan şehirselleme merkezinde değişme olmamıştır. İstanbul, Bursa ve İzmit Körfezi kıyıları, yine ilk üç sıradadır. İstanbul İli, 6,8 milyon insanı barındıran İstanbul Kenti, bunu ilave olarak Esenyurt, Silivri, Büyükçekmece, Tepecik, Çatalca, Gürpınar kentleriyle 7 milyona yaklaşan kent nüfusu, % 96 şehirleşme oranıyla, hem inceleme sahasının, hem de Türkiye'nin tartışmasız başta gelen şehir merkezi durumundadır. Bu özellik uzun yıllar değişmeyecektir.

Bursa İli, 850 bine yaklaşan nüfusu ile Bursa Şehri, İnegöl, Gemlik, M. Kemalpaşa, Orhangazi, Karacabey, Yenişehir, İznik, Mudanya, Kestel, Gürsu ile 1,1 milyonluk ikinci ağırlık merkezini oluşturur.

Bursa İlinde şehirselleme nüfusunun payı % 71'dir. İzmit Körfezi kıyıları, 250 binden fazla nüfuslu, İzmit 160 bine yakın nüfuslu Gebze, ayrıca Yalova, Körfez, Gölçük, Darıca, Karamürsel, Yeni Değirmendere, Dil Ovası ve Hereke'nin toplam 750 bin şehirselleme nüfusuyla üçüncü sıradadır. Ancak burada şehirleşme hızı, Bursa İlinden daha yüksektir. İzmit Körfezi kıyıları yakın bir gelecekte Bursa'yı geçerek, ikinci sıraya yerleşecektir.

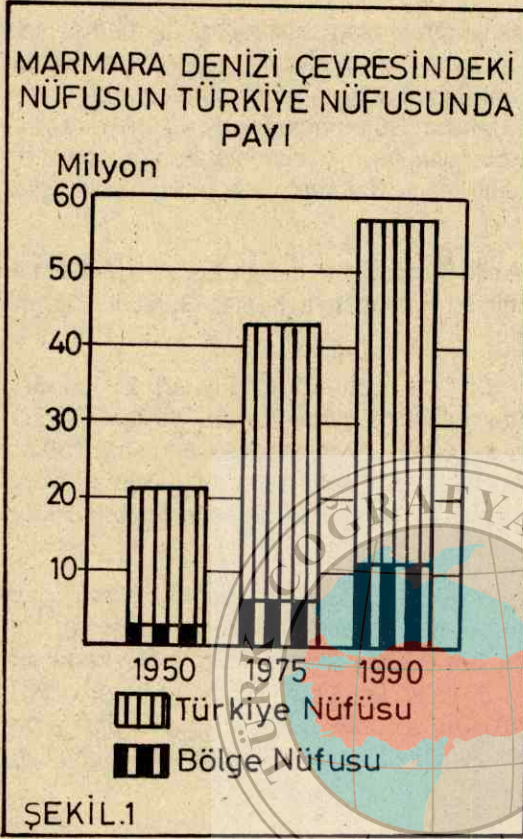
İstanbul, Bursa, Kocaeli illerini içine alan doğu kesimde, şehirselleme nüfusunun payı % 90'a kadar yükselir. Tekirdağ, Çanakkale ve Balıkesir illerinin yer aldığı batı bölümünde bu oran, Türkiye ortalamasının (% 56) altında olup % 49 kadardır. Çanakkale'de şehir nüfusunun payı % 36'ya kadar düşer (Tablo.7) Nüfusları 5-10 bin arasında olan 32 yerleşmeden 23'ünün, İstanbul, Bursa, Kocaeli illerinde bulunması, doğu bölümünde şehirleşmenin aynı hızla devam edeceğini kanıtlar (Tablo.8).

Sonuçlar ve öneriler

1950-1990 arasındaki devrede Marmara Denizi çevresinde aşırı nüfuslanma ve sanayileşme, hem buradaki şehirlerde hem de Marmara Denizinde önemli problemlerin çıkmasına neden olmuştur. Kentleşme ve sanayileşmenin yol açtığı kirlilik, denizde beslenme zincirini bozmuş, ekonomik önemi olan bazı deniz ürünleri ortadan kalkmış veya sayıları azalmıştır. İzmit Körfezi ile, bir zamanlar Altın Boynuz olarak adlandırılan Haliç, birçok canlı yaşamı bakımından devre dışı durumdadır. Balıklarda yapılan araştırmalar, bu canlılarda kabul edilebilir miktarın çok üzerinde derişimlerin bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Midyelerde, limitin çok üzerinde çinko derişimleri saptanmıştır. İstanbul Boğazı ve Erdek Körfezinde, civa içeriği yüksek değerlerdedir²¹. Güney Marmara'da, açık bor yataklarının işletildiği alanda, Simav Çayı büyük miktarda bor eriyiği taşımaktadır. Yine bor yataklarının bulunduğu sahadan geçen Kocasu, topladığı eriyiklerle Marmara'ya boşalmaktadır²². Kocasu Irmağı'nın deltasından alınan yüzey suyu, dip suyu ve

21. Kıratlı, N. - Yıldızdağ, H.G. 1992. Marmara Denizinden Ekonomik Su Ürünlerinde Aşırı Metal (Hg, Zn) Miktarı. Tübitak Debağ-2 Projesi. s.270-72. İstanbul.

22. Kurter, A. - Coşkun, A.-Uysal, A. 1984. Güney Marmara Deniz Suyunda Bor Mineral Konsantrasyonu ve Ortalama Özel Canlı Toplulukları. İstanbul Üniv. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enst. Tübitak Çağ-93 Projesi. s. 3-4. İstanbul.

sediment örneklerinde, kirlenmenin belirtileri olan organik klorlu pestisidler bulunmuştur. Tarım ilaçlarında ve sanayide kullanılan bu maddeler, uzun yıllar ortamda kalabilmekte ve uzaklaştırılması mümkün olmamaktadır.²³

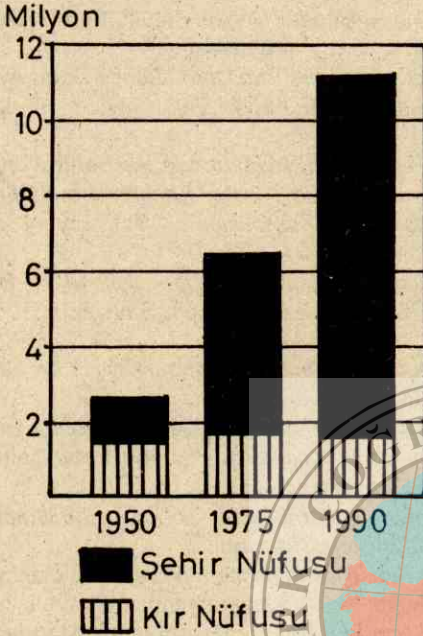
Deniz çevresini içine alan 39.557 km² sahada yaşayan insan sayısının, Türkiye nüfus toplamındaki payı bu devrede giderek artmaktadır (Şekil.1). Bu değer 1950 de % 13 iken, 1975 de % 16'ya, nihayet 1990 yılında %20'ye kadar çıkmıştır. Yine aynı devrede göçlerle gelen insanların, başta İstanbul olmak üzere büyük şehirleri iskân yeri olarak seçtikleri bilinmektedir. Kır nüfusu 1975 yılından itibaren azalma eğilimindedir (Şekil.2). Kır yerleşmeleri nüfuslanarak şehir grubuna girmekte veya şehirlere nüfus vererek küçülmektedir.

İstanbul ve diğer büyük şehirler, gecekondulaşma, trafik güçlükleri, çevre sorunlarıyla karşı karşıyadır. İstanbul'un yüzyıllardır su ihtiyacını karşılayan doğal kaynaklar, artık yetersiz kalmıştır. Nüfusu 7 milyona yaklaşan bu metropoliten şehrin su tüketimini karşılayabilmek için, baraj gölleri yapılmakta, hatta Yıldız (Istranca) Dağlarındaki beslenme havzasından su getirmek için projeler geliştirilmektedir. İstanbul'da nüfus yığılmasını önlemek için yapılan planlar ve yatırımlarda, sanayi tesislerinin ve kurulması düşünülen uydu kentlerin yerlerinin seçiminde, yine Marmara kıyıları tercih edilmektedir. Marmara kıyılarında aranan çareler, deniz kirliliğini daha da arttıracak, kıyı kentlerinde yeni sorunları ortaya çıkaracaktır. İstanbul ve Kocaeli illerinin, Karadeniz'e komşu kıyıları boş denecek kadar tenhadır. Bu kesimle İstanbul arasında modern ulaşım bağlantısının sağlanmasından sonra, konutların ve sanayi tesislerinin teşviklerle Karadeniz kıyısına yönlendirilmesi, kısa vadede yapılması gereken en önemli işlerden biridir. Daha uzun vadede, Saros Körfezi ile Gelibolu Yarımadası üzerinde durulması lazımdır.

İstanbul-Edirne ve İstanbul-Adapazarı arasındaki karayolunun ve yeni dev-

23. Orhon, S. 1990. İznik Gölü Ekosisteminde Klorlu Tarım İlaçlarının Dağılımı. İstanbul Üniv. Deniz bilimleri ve Coğrafya Enst. Doktora Tezi (Yayımlanmamış). İstanbul.

ŞEHİR ve KIR NÜFUSLARI

ŞEKİL.2

reye giren otoyolun, Çorlu ve Çerkezköy'de yapılan sanayi teşviklerinin, yeni çekim alanları oluşturduğu bilinmektedir. İstanbul Kentinin, Marmara Denizi çevresindeki şehirli nüfus toplamındaki payının 1950 yılında % 78 iken, bu oran 1975 de % 76'ya, 1990 yılında ise % 62'ye kadar gerilemiştir. Bu azalmada, yeni çekim merkezlerinin ortaya çıkmasının önemli rolü olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

- ADATEPE, M.F. 1989. "Marmara Denizi ve Çevresinin Deprem Etkinlik Özelliklerine Bir Yaklaşım". İstanbul Üniv. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enst. Bülten. Sayı: 6. s. 129-136. İstanbul.
- ARDEL, A. - KURTER, A. 1973. "Marmara Denizi (Fiziki Etüd)". İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Coğrafya Enst. Derg. No: 18-19. s. 57-66. İstanbul.
- 1950 Umumi Nüfus Sayımı. Vilayet, Kaza, Nahiye ve Köyler İtibariyle. T.C. Başvekalet İstatistik Umum. Müd. Ankara.
- 1975 Genel Nüfus Sayımı. İdari Bölünüş. T.C. Başvekalet İstatistik Enst. Ankara.
- 1990 Genel Nüfus Sayımı. İdari Bölünüş. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enst. Ankara.
- DARKOT, B. 1963. Türkiye İktisadi Coğrafyası. İstanbul üniv. Yay. No: 1307. Coğrafya Enst. Yay. No: 51. İstanbul.
- DARKOT, B. 1972. "Şehir Ayrımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriteri". İstanbul Üniv. Coğrafya Enst. Derg. Cilt:8. Sayı:16. s.3-8. İstanbul.
- DARKOT, B. - TUNCEL, M. 1981. Marmara Bölgesi Coğrafyası. İstanbul Üniv. Yay. No: 2510. Coğrafya Enst. Yay. No: 118. İstanbul.
- EREL, T.L. 1991. Çorlu, Tarih, Kültür, Ekonomi. Çorlu Ticaret ve Sanayi Odası Yay. İstanbul.
- EREL, T.L. 1991. Dünü, Bugünü İle Marmara Ereğlisi. Marmara Ereğlisi Belediyesi Yay. İstanbul.

- ERİNÇ, S. 1972. "Türkiye: İnsan ve Ortam". Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Derg. 1. İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay. s. 165-194 İstanbul.
- ERTİN, G. 1990. "Yerleşim Birimlerinin Evrimi Hakkında, Gebze". İstanbul Üniv. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enst. Bülten Sayı: 7. s. 137-148. İstanbul.
- ERZEN, A. 1972. "Eskiçağ Tarihinde Marmara Denizi ve Boğazlar". Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Derg. Sayı:1. İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay. s. 57-62. İstanbul.
- GÖZENÇ, S.- GÜNAL, N. 1987. "Türkiye'nin Coğrafi Bölgelerinde Kır-Şehir Nüfus Ayrımı İle Şehir Nüfusunun 1:200.000 ölçekli Haritada Yükselti Kademelerine Göre Tesbiti". İstanbul Üniv. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enst. Bülten. Cilt:3. Sayı: 4. s-27-37. İstanbul.
- GÜMÜŞ, A.E. 1989. "İzmit Güneydoğusunda Karayolu-Yerleşme İlişkileri ve Bir Örnek". İstanbul Üniv. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enst. Bülten. Sayı: 6. s. 177-186. İstanbul.
- HOŞGÖREN, M. Y. 1975. *İnegöl Havzasının Jeomorfolojisi*. İstanbul Üniv. Yay. No: 2000. Coğrafya Enst. Yay. No: 81. İstanbul.
- KURTER, A. - COŞKUN, A. UYSAL, A. 1984. *Güney Marmara Denizi Suyunda Bor Mineral Konsantrasyonu ve Ortalama Özel Canlı Toplulukları*. İstanbul Üniv. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enst. Tübitak, Çağ-93 Projesi. İstanbul.
- KIRATLI, N. - YILDIZDAĞ, H.G. 1992. *Marmara Denizinde Ekonomik Su Ürünlerinde Aşırı Metal (Hg, Zn) Miktarı*. Tübitak Debağ-2 Projesi. İstanbul.
- ORHON, S. 1990. *İzmit Gölü Ekosisteminde Klorlu Tarım İlaçlarının Dağılımı*. İstanbul Üniv. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Ens. Doktora Tezi (Yayımlanmamış). İstanbul.
- ÖZDOĞAN, M. 1982. "Pendik, A. Neolithic Site of Fikirtepe Culture in the Marmara Region". Bittel Festschrift. Heidelberg.
- ÖZDOĞAN, M. 1983. "Trakya'da Tarih öncesi Araştırmalarının Bugünkü Durumu ve Bazı Sorunlar". Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Derg. No:10-11. İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay. s. 21-58. İstanbul.
- SERGÜN, Ü. 1986. *Kocaeli Yarımadası'nda Kırsal Yerleşmeler*. İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No:3370. İstanbul.
- TOLUN, B. 1970. *Balıkesir Ovası'nda Yerleşme ve Ekonomik Faaliyetler*. İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No: 1530. Coğrafya Enst. Yay. No: 59. İstanbul.
- TUNÇDİLEK, N. - TÜMERTEKİN, E. 1959. *Türkiye Nüfusu*. İstanbul Üniv. Yay. No: 802. Coğrafya Enst. Yay. No: 25. İstanbul.
- TÜMERTEKİN, E. 1968. *Türkiye'de İç Göçler*. İstanbul Üniv. Yay. No: 1371 Coğrafya Enst. Yay. No: 54. İstanbul.
- TÜMERTEKİN, E. 1973. *Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar*. İstanbul Üniv. Yay. No: 1840. Coğrafya Enst. Yay. No: 72. İstanbul.
- TÜMERTEKİN, E. 1979. *İstanbul'da Nüfus Dağılışı*. İstanbul Üniv. Yay. No: 2540. Coğrafya Enst. Yay. No: 104. İstanbul.